

LATVIJAS UN POLIJAS KONFLIKTS DAUGAVPILS APRINĶA POĻU SKOLU JAUTĀJUMĀ 1921. GADĀ: NORISE UN STARPTAUTISKĀS SEKAS

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks.
Zinātniskās intereses: Latvijas un Centrālās Austrumeiropas reģiona militāri
politiskā vēsture 19. gadsimta beigās – 1945. gadā.

E-pasts: eriksj@lu.lv

Rakstā aplūkots diplomātiskais konflikts starp Latviju un Poliju 1921. gadā, kura cēlonis bija atšķirīgais viedoklis par poļu minoritātes stāvokli Latgalē un Ilūkstes apriņķī. Raksta mērķis ir, balstoties uz Latvijas un Polijas avotiem, minētajā kontekstā atspoguļot procesus un norises abu valstu attiecībās 1921. gadā, kad bija vērojama pirmā nopietnākā attiecību saasināšanās, ko izraisīja poļu minoritātes jautājums Latvijā, turklāt tas bija pirmais, taču ne pēdējais līdzīga rakstura saasinājums starpkaru periodā starp abām valstīm. Raksts atspoguļo Latvijas un Polijas valstu nostāju, kā arī Latgales poļu intelektuālās elites attieksmi, tai pielāgojoties pilnīgi jauniem darbības apstākļiem neatkarīgā Latvijas valstī.

Atslēgas vārdi: Latvijas un Polijas attiecības, Latgale, poļu minoritāte, poļu izglītība Latgalē.

Polijai jau kopš Latvijas valsts pastāvēšanas sākuma bija ļoti nozīmīgu loma Latvijas ārpolitikā un zināmā mērā (ar Latvijas poļu minoritāti saistītos jautājumos) arī iekšpolitikā. Kopš 1920. gada abas valstis saistīja ne tikai kopēja robeža, bet arī samērā ciešas attiecības un Polija bija Latvijas neatkarībai labvēlīgākā no reģiona lielajām valstīm. Tomēr abu zemju starpā, tāpat kā reģionā kopumā, nekad neizveidojās ne politiski militāra savienība, ne pilnīga uzticība. Cēloņi tam jāmeklē ļoti sarežģītajā reģiona valstu un to savstarpējo attiecību vēsturē, kas lielā mērā noteica pretrunas un atšķirīgās iezīmes valstu politikā. Viens no galvenajiem nesaskaņu cēloņiem Latvijas un Polijas attiecībās bija atšķirīgais viedoklis par poļu minoritātes stāvokli un darbības apstākļiem, un saistībā ar to visā starpkaru posmā vērojami vairāki sarežģījumu posmi (sevišķi

uzskatāmi – 1921., 1931. un 1935. gadā). Skaita ziņā 1920.–1921. gadā (tautas skaitīšana notika 1920. gada jūnijā, bet Ilūkstes apriņķa daļā, kura šajā laikā administratīvi bija iekļauta Polijā, – tikai 1921. gada sākumā) poļu minoritāte sasniedza 52 244 cilvēkus. Ievērojama daļa no viņiem dzīvoja Dienvidlatgalē, kur poļu etniskā izcelsme lielā mērā bija saistāma ar sarežģīto stāvokli 19. gadsimta otrajā pusē un bija neapšaubāmi daļēji latviska, kā arī Ilūkstes apriņķa austrumu daļā. No pilsētām lielāko īpatsvaru starp iedzīvotājiem poļi veidoja Daugavpili (28,3%) un Grīvā (34,8%). Lielākā daļa poļu tautības iedzīvotāju šeit bija zemnieki. Savukārt pilsētās, turklāt ne tikai Latgalē, bet arī Rīgā, Liepājā un Jelgavā dzīvojošie poļi bija strādnieki, apkalpojošais personāls, kā arī samērā neliela, bet stabila un aktīva inteliģences grupa – ierēdņi, skolotāji, brīvo profesiju pārstāvji u.c.¹ Raksta mērķis ir, balstoties uz Latvijas un Polijas avotiem, atspoguļot procesus un norises abu valstu attiecībās 1921. gadā, kad bija vērojama pirmā nopietnākā attiecību saasināšanās, ko izraisīja tieši poļu minoritātes jautājums Latvijā.

GALVENĀS ATTIECĪBU IEZĪMES 1919.–1921. GADĀ

1919. gada rudenī Latvija un Polija nodibināja savstarpējas attiecības, ko noteica abu pušu intereses (Latvijai bija nepieciešams Polijas militārs un politisks atbalsts, Polijai – sabiedrotais ne tikai pret Padomju Krieviju, bet arī Lietuvu, uz ko Varšava diezgan nepamatoti cerēja). 1920. gada sākumā Polija sniedza militāru palīdzību Latgales atbrīvošanā. Kopumā attiecības šajā laikā bija labas, kaut arī bija pamanāmi nesaskaņu iedīgļi – atšķirīgā attieksme pret Lietuvu,² Latgales poļu muižniecības un zināmas Latvijas poļu minoritātes daļas Latvijai nelabvēlīgā nostāja un dažu poļu politisko aprindu tai izrādītais atbalsts,³ teritoriālās nesaskaņas par Grīvas pilsētu un sešiem Ilūkstes apriņķa pagastiem.⁴ 1920. gada rudenī stāvokli sarežģīja Latvijā uzsāktā zemes reforma, kas Latgalē būtiski skāra lielos zemes īpašniekus – poļus, no kuriem lielākā daļa pieņēma Polijas pilsonību. Sekoja Polijas diplomātijai ļoti neveiksmīgā Latvijas *de iure* atzīšana 1921. gada janvārī (Polijas puse to dažādi vilcināja, atzīšanas rakstu ar atpakaļejošu datumu iesniedzot ar nokavēšanos, tikai uzzinot, ka to jau izdarījušas Rietumu lielvalstis), kas manāmi atvēsināja Latvijas attieksmi. Kopumā jau kopš pašiem pirmsākumiem Latvijas attieksmi pret Poliju var apzīmēt par “piesardzīgu draudzību”, jo abu pušu ārpolitiskās intereses, kaut arī tām bija daudz

kas kopīgs (drošības meklējumi reģionā, ko lielā mērā noteica Padomju Krievijas apdraudējums), ievērojami atšķirās.⁵

Polijas ārējā politikā 1921. gada sākumā un pavasarī bija vērojami notikumi, kas šķietami liecināja par Polijas starptautiskās nozīmes pieaugumu un daudziem šīs valsts politiķiem lika censties saskatīt savā dzimtenē pat Eiropas lielvalsti, kas izpaudās pat attiecībās ar Latviju. Pirmkārt, februārī tika noslēgts Polijas un Francijas līgums par militāro sadarbību, otrkārt, martā Rīgā Polija noslēdza miera līgumu ar Padomju Krieviju un Padomju Ukrainu. Pēc tam valdība izšķirās par nepieciešamību savā izpratnē nostiprināt arī savas valsts pozīcijas Daugavas jeb Latvijas virzienā. 1921. gada 16. aprīlī Polijas ārlietu ministrs Eustahijs Sapeha (*Sapieha*) sastādīja sūtniecībai Rīgā īpašu instrukciju savas valsts politikai Latvijā kopumā un īpaši agrārās reformas jautājumā Latgalē, kurā, cita starpā, uzsvēra: “Poļu dzīves atbalstīšanai un attīstībai Latgales teritorijā, ievērojot nepieciešamību saglabāt mūsu koridoru pie Daugavas, kuras tuvākais priekšlauks ir Latgale, liek pievērst sevišķi vērīgu uzmanību visiem Latvijas politikas soļiem, kas vājinātu mūsu tautas stāvokli šajā zemē un censtos mainīt šīs zemes nacionālo sastāvu. Tāpēc vispirms jāuzsver, ka poliskuma saglabāšana Latgalē nebūt nav tik otršķirīgs jautājums, lai tā risināšana tiktu atvirzīta aiz citām, plašākām mūsu Baltijas politikas koncepcijām. Abiem šiem jautājumiem jāattīstās paralēli, izejot no pieņēmuma, ka tādām vai citādām viena minētā jautājuma risinājumam ir jāatspoguļojas otra jautājuma risinājumā.” Sūtnim Rīgā tika dots rīkojums tuvāko mēnešu laikā personiski izbraukt uz Latgali, lai iepazītos ar vietējiem apstākļiem un sniegtu par tiem plašāku ziņojumu (konkrētais rīkojums pagaidām tomēr tā arī netika izpildīts. – *Ē. J.*). Tikpat noteikti jāizturas pret agrārās reformas jautājumu, turklāt tajā Polijas valdība, galējas nepieciešamības gadījumā, ir pat “gatava pielietot diplomātiskas represijas pret Latviju”, lai panāktu līgumus par kompensācijām Polijas pilsoņiem, muižu centru saglabāšanu viņu īpašumā u.c.⁶ Minētais būtībā neliecināja par īpašām pārmaiņām Polijas attieksmē pret Latviju, jo līdzīgi noskaņojumi tās valdībā un sabiedrībā bija pastāvējuši arī agrāk, taču vienīgi šajā brīdī tie kļuva par pilnīgi oficiālu politiku.

Tomēr sākotnēji šķita, ka 1921. gada pavasarī abu valstu attiecības attīstās samērā mierīgi un labi. 1921. gada 15. maijā Polijas sūtniecības sekretārs un tās pagaidu vadītājs Jans Baliņskis (*Baliński*) no Rīgas pat ziņoja, ka Latvijas ārlietu ministrs Z. Meierovics principā piekritis Latvijas konsulārās aģentūras izveidošanai Viļņā (ar

piezīmi, ka formalitātes tiks kārtotas ar Polijas, nevis Viduslietuvu valdību), taču pagaidām to kavējot budžeta problēmas. Sakarā ar to Z. Meierovics “vēloties, izprotot lietas steidzamību, atrast Viļņā goda konsulu”.⁷

Šajā laikā Polija vēl nebija zaudējusi cerības nostiprināt savas pozīcijas Rīgā, lai tādējādi iespaidotu arī Lietuvu, kā arī izveidot politiski militāru savienību reģionā, kas būtu arī tās sabiedrotās lielvalsts Francijas interesēs. Cita starpā, šī iemesla dēļ aplūkojamajā laikā Polijas sūtniecība Rīgā pilnībā finansēja krievu valodā iznākošo laikrakstu “Rizhskii kurer”, pat daļēji piegādājot tam publicējamus materiālus (mēnesī tas izmaksāja apmēram 300 000 Latvijas rubļus).⁸ Tomēr pagaidām šo plānu realizāciju manāmi aizkavēja konflikts, kas aizsākās pavasarī, taču bija briedis jau pirms tam.

“KAZIMIRA PRUHŅIKA LIETA”

Par centrālo personu briestošajā konfliktā kļuva izglītības darbinieks Kazimirs Pruhņiks (*Próchnik*). Dzimis 1883. gadā Varšavā, kur beidzis ģimnāziju, cara laikā aktīvi darbojies pagrīdes organizācijā “Zet” un iestājies izteikti labējā, pret minoritātem sevišķi naidīgi noskaņotajā Poļu nacionāldemokrātu partijā. Studējis Varšavas, Berlīnes un Krakovas universitātēs, ieguvis grādu filozofijā. No 1908. gada, kad apprecējās ar Kapiņu pagasta Muhu foļvarka īpašnieci Natāliju Šrēderi, K. Pruhņiks dzīvoja Latgalē un no 1910. gada strādāja par skolotāju. Pirmā pasaules kara laikā – no 1917. gada darbojās kā žurnālists Krievijas armijas 1. Poļu korpusa novietojuma vietā Bobruiskā, kur izdeva nacionāldemokrātu laikrakstu “Placówka” (Postenis). Pēc vācu karaspēka ienākšanas 1918. gadā viņš atgriezās Latgalē, dzīvoja Kapiņu pagasta Biržu muižā un strādāja par skolotāju. No 1920. gada marta, kad Daugavpilī atradās janvāri pilsētu atbrīvojušais Polijas karaspēks, līdz jūlijam, kad tas sakarā ar Sarkanās armijas ofensīvu atkāpās arī no Daugavpils un Ilūkstes apriņķa, viņš strādāja par Polijas Telegrāfa aģentūras korespondentu šajā pilsētā.

1920. gada 20. jūnijā Daugavpilī notika pirmās demokrātiskās domes vēlēšanas, kas guva pat starptautiskas atskaņas – pārmetumus Latvijai no Polijas puses. Vēlēšanās tika izvirzīti 14 kandidātu saraksti galvenokārt pēc nacionālā dalījuma principa. Vēlēšanās piedalījās 72% no pilsētas 10 300 vēletājiem un ievēlēja 60 domniekus (no latviešu sarakstiem – 6, no poļu saraksta – 20, no krievu – 13, no ebreju – 20 un no Namīpašnieku savienības saraksta – 1, pēc tautības

polis). Tūlīt pēc vēlēšanām Latgales apgabala priekšnieks Andrejs Bērziņš konstatēja, ka domē ir ievēlēti arī 16 ārvalstu (9 – Polijas, 4 – Lietuvas, 3 – Krievijas) pilsoņi, kas bija pretēji likumam. 27. jūnijā notikušajā domes pirmajā sēdē latviešiem un ebrejiem neizdevās izvirzīt uz domes priekšsēdētāja amatu latvieti Jāni Leconu, jo tam pretojās poļi un krievi (uzskatīja amatu sadalījumu par netaisnīgu), bet nākamajā dienā apgabala priekšnieks sakarā ar to, ka ievēlētie ārzemnieki ar Kazimiru Pruhņiku priekšgalā “apdraud mieru un kārtību pilsētā”, apturēja šo domnieku darbību. Viņu vietā domē drīkstēja strādāt citi kandidāti no konkrētajiem sarakstiem – Latvijas pilsoņi. Tās pašas dienas vakarā, protestējot pret šādu attieksmi, domes sēdē poļu frakcija nolika savas pilnvaras un sēdi atstāja. Palikušie deputāti no sava vidus ievēlēja amatpersonas. Poļu frakcija pirmās domes darbā nepiedalījās, un 1920. gada augustā dome līdz 60 domniekiem tika papildināta no citiem sarakstiem.⁹

Starplaikā K. Pruhņiks 1920. gada jūlijā kopā ar Daugavpils notāri Ludmilu Jakuboviču izveidoja un līdz septembrim Daugavpilī vadīja (pasniedza arī poļu literatūras kursu) poļu tautskolotāju kursus, no septembra bija skolotājs Daugavpils pilsētas 1. poļu pamatskolā, bet decembrī atklāja šajā pilsētā savu privātģimnāziju, turpmāk strādājot par tās direktoru, kā arī pilsētas 1. poļu pamatskolas skolotāju. 1921. gada februārī poļu sabiedrisko organizāciju valžu pārstāvju sapulcē viņš tika vienbalsīgi izvirzīts un Izglītības ministrijas Poļu nodaļas iecelts arī par poļu skolu inspektoru Latgalē, tāpēc 3. martā K. Pruhņiks otru reizi iesniedza izglītības ministram lūgumu piešķirt Latvijas pilsonību (pirmo reizi bija to izdarījis jau 1920. gada 1. jūlijā, taču Latgales apgabala priekšnieks šo lūgumu noraidīja).¹⁰

1920. gadā K. Pruhņiks centās iegūt poļu izglītības darbībai Latvijā finansiālu atbalstu no Polijas. 26. septembrī viņš rakstiski vērsās pie ietekmīgās Polijas Nomaļu biedrības (*Towarzystwo Straży Kresowej*) ar lūgumu sniegt atbalstu, informējot, ka jūlijā bijis paredzēts doties pēc mācību grāmatām uz Viļņu, taču to izjaukusi Sarkanās armijas ofensīva. Līdz ar to Latgales poļu skolās, kurās kopumā mācoties 3300 bērni, trūkstot grāmatu. Tāpat viņš lūdza lugu tekstus (vienkāršus, pirmkārt – vienkārši smieklīgus, domātus “neinteliģentai publikai”) Daugavpilī izveidotajam amatieru teātrim, kā arī poļu kartes, kuru ļoti trūkstot. Savukārt 1921. gada martā viņš lūdza šai organizācijai finansiālu atbalstu, informējot, ka Daugavpilī izveidota Poļu skolu komiteja (*Polska Macierz Szkolna*) viņa un Daugavpils notāres L. Jakubovičas vadībā un ka nelielu finansiālu

atbalstu (15 000 Latvijas rubļu) komitejai pagaidām piešķirusi vienīgi Polijas diplomātiskā pārstāvniecība Rīgā.¹¹

Pakāpeniski uzmanību K. Pruhņika pedagoģiskajām aktivitātēm pievērsa Latvijas varas iestādes. 1921. gada 19. janvārī Daugavpils apriņķa 6. iecirkņa policijas priekšnieks ziņoja apriņķa priekšniekam, ka Piedrujas miestā blakus valsts skolai tiek veidota poļu skola, kurā ar vietējās draudzes mācītāja (ksendza) atbalstu tiek pierakstīti katoļticīgie bērni (jau reģistrēti 108). Tajā pašā laikā pašvaldība atsakās atbrīvot no privātpersonām telpas valsts skolai. Iecirkņa priekšnieks noprotināja no Daugavpils atbraukušo skolotāju – Mariju Čiževiču, kura liecināja, ka viņu ar konkrētu uzdevumu uz Piedruju nosūtījis K. Pruhņiks, apgādājot ar vēstuli vietējam ksendzam. Skolotājai nebija nekādu dokumentālu pilnvaru skolas organizēšanai, un iecirkņa priekšnieks 19. janvāra vakarā nosūtīja viņu atpakaļ uz Daugavpili (drīz pēc tam M. Čiževiča tika iecelta par skolotāju jau pastāvošajā Piedrujas skolā), solot arī izmeklēt, kas runāts iepriekšējā dienā pie ksendza notikušajā sapulcē skolas jautājuma risināšanai. 3. februārī Daugavpils apriņķa valdes priekšsēdētājs ziņoja Iekšlietu ministrijas Latgales lietu departamentam, ka Piedrujas pagastā jau atvērtas piecas skolas, taču pašā miestā no divām paredzētajām joprojām darbojas tikai viena, bet vietējie iedzīvotāji – pārsvarā katoļticīgi baltkrievi, kā arī ebreji – izsakot vēlēšanos bērnus izglītot poļu skolā, kas esot K. Pruhņika darbības rezultāts. Tāpat ar viņa atbalstu un bez apriņķa skolu valdes ziņas 1920. gada 17. decembrī atvērta poļu skola Jasmuižas pagasta Jaudzemos paredzētās latviešu skolas vietā (oficiālu lūgumu par to iesniedzot tikai 1921. gada 22. janvārī). Apriņķa valdes priekšsēdētājs rakstīja: “No augšā aizrādītā redzams, ka poļi ar lielu veiklumu cenšas atvērt pret mūsu iestāžu gribu un iedzīvotāju vēlēšanos poļu skolas, visādi kavēdami apriņķa obligāto skolu dzīvi un cenzdamies savas skolas ievilkāt bezkaunīgā kārtā obligāto skolu tiklā un, vadīdamies no šī nolūka, strādā starp citiem arī minētais Pruhņiks.” Tika lūgts “spert attiecīgus soļus, lai poļu privātskolas netiktu atvērtas bez valdības jeb apriņķa pašvaldības iestāžu iepriekšējas atļaujas, un, ka Pruhņika darbība tiktu pārtraukta”. Sarakste šajā jautājumā turpinājās, un pēc šī ziņojuma saņemšanas Izglītības ministrija deva rīkojumu Daugavpils apriņķa skolu inspektoram slēgt “nelikumīgi atvērto poļu privātskolu Piedrujā un saukt atvērējus pie atbildības”.¹²

1921. gada 29. martā Latvijas Politiskās apsardzības (sākotnēji tā, pēc cariskās Krievijas parauga, tika saukta Politiskā pārvalde) Dau-

gavpils rajons (minētā iestāde strukturāli sastāvēja no t.s. rajoniem) uzsāka izmeklēšanu “Kazimira Pruhņika lietā”, apsūdzot viņu un vēl virkni poļu skolotāju un sabiedrisko darbinieku “slepenā poļu skolu organizēšanā” kopumā astoņās vietās Dienvidlatgalē (Kapiņu pagasta Ivanovkas sādžā, Krāslavas pagasta Užingorā, Izvaltas pagasta Staškevičos, Izabelinas pagasta Livcānos, Bindaros, Podgurjē, Jasmuižas pagasta Jaudzemos, Piedrujā), resp., to “vadīšanu un uzturēšanu, Latvijai kaitīgu darbību, latgaliešu un baltkrievu pārpoļošanu un to audzināšanu Latvijai naidīgā garā”. Pruhņiks tika vainots par to, ka ar savu bijušo audzēkņu – skolotāju kursu klausītāju (ap 35–50 cilvēku, sākotnēji konkrēti tika minēti Marija Blaževiča, Emīlija Tomaševiča, Juzefīne Daugste, Vitolds Kiškis, Leonards Sak-Sakovskis, Jans Parfenovičs, Veronika Moskaļa, Veronika Šveikovska, Henrihs Rubļevskis, Soms, Beinaroviča, Anna Manuško, Florianis Pjetrovskis) palīdzību izveidojis “slepenas” poļu skolas vietās, kur “poļu maz”, stājies sakarus ar Polijas Austrumu zemju skolu komiteju Viļņā (*Polska Macierz Szkolna Ziem Wschodnich*), no kuras Jaudzemu skola saņēmusi 1000 rubļu lielu pabalstu (apsūdzība, balstoties uz laikrakstā “Latgalīts” 15. numurā publicēto rakstu, pieļāva, ka no tās K. Pruhņiks saņēmis vairāk). Visas, izņemot skolu Piedrujā, kādu laiku darbojušās “slepeni”, un pieteikums iesniegts tikai tad, kad skolēnu skaits sasniedzis likumā paredzētos 30 skolēnus. Rezultātā Piedrujas skolā atļauts pasniegt poļu valodu kā priekšmetu, Jaudzemos un Staškevičos skolas reģistrētas kā poļu privātskolas, bet pārējās piecās vietās lūgumi par reģistrāciju noraidīti, tomēr skolas turpinājušas darbību arī pēc tam, kad tās administratīvā kārtā slēgtas. Turklāt apsūdzībā bija redzami arī apšaubāma rakstura punkti – K. Pruhņiks tika vainots pat līdzdalībā “Latvijas poļu biedrības” izveidē, 1921. gada martā viņa skolas telpās, Varšavas ielā 4, izveidotās komitejas dibināšanā ar nolūku izveidot “Poļu jaunatnes savienību” no ģimnāzijas un pamatskolu audzēkņiem (ši organizācija arī dibināta nelikumīgi un “spraudusi sev par mērķi Latgales pārpoļošanu, kas gan vēl tieši nav pierādīts”), tāpat viņš saņēmis mācību grāmatas no Poļu izglītības biedrības Rīgā, bijis “labi pazīstams” ar Polijas goda konsulu Daugavpilī Staņislavu Sireviču un vietējiem poļu muižniekiem. Tika arī pārņemts, ka ar savas sievas Natālijas starpniecību K. Pruhņiks uzturējies sakarus ar “Poļu propagandas biroju Varšavā”, no kura saņemtas vairākas brošūras, plakāti un uzsaukumi.

Iesākto varas iestāžu akciju pilnība atbalstīja pretpoliski noskaņotā latgaliešu inteliģence. Aprīļa sākumā informācija par notiekošo

poļu darbībai tradicionāli ļoti nelabvēlīgā gaismā parādījās laikrakstā "Latgalīts", kurš rakstīja par Varšavā "poļu aģitācijai" Latgalē piešķirtajiem 7 miljoniem Polijas marku, kuras izmantojot atklātas skolas Daugavpils apriņķī, mācot tajās latviešu un baltkrievu bērnus. Laikraksts uzsvēra: "Par skolu uzturētāju esot nezkāds kungs Pruhņiks, kurš dzīvo Daugavpilī, kur viņam nav nekādu īpašumu un mantu. Nu kurienes tad šis pans naudu ņem? Zināms, no Polijas. Jāvaicā: dēļ kā tie miljoni tiek grūsti uz Latgali? – Atbilde vienkārša. Lai Latgalē darītu stipru poļu iespaidu, lai pēc dažiem gadiem Latgali iekarotu Polija. Par šito sevišķi pūlas poļi – muižnieki. Viņi zina, ka Polijā muižnieki lielā godā un visa vara tur viņiem pieder. Latvijā tā nav. Kad mēs redzam tos noziedzīgos miljonus un zinām, nu kurienes un dēļ kā viņi tiek sviesti Latgalē, tad mums latviešiem vajag būt nomodā. Katru nelikumīgu poļu skolu jāslēdz ciet. Vainīgos skolotājus un skolu uzturētājus jānodod tiesai. Jāskatās pēc katra poļa, sevišķi pēc tiem, kam ir pana–muižnieka smaka, un jāzina, ko viņi dara. Par katru šaubīgu soli jāpaziņo policijai un politiskai apsardzībai. Poļu propagandas centrs un perēklis ir Daugavpils. Tur poļu–muižnieku lietu perē zvērināts adv[okāts] Sirevičs, notāre Jakuboviča, pans Pruhņiks un citi pani."¹³ Arī turpmākajos šī nedēļas laikraksta numuros lasāmi asi, emocionāli uzbrukumi un apsūdzības poļu skolu organizētājiem ar K. Pruhņiku priekšgalā.¹⁴

Sekoja jau reālas tiesībsargājošo iestāžu darbības. 21. aprīlī tika apcietināta Staņislavovas fermas īpašniece E. Tomašēviča un Anna Manuško (abas – Livcānu skolā), 22. aprīlī – skolotāja V. Moskaļa Podgurjē un J. Daugste Bindaros, kā arī Podgurjes mežsargs Jans Tiško (par lūguma iesniegšanu atvērt poļu skolu), 23. aprīlī – skolotājs V. Kiškis Jaudzemos, 25. aprīlī – K. Pruhņiks (no apcietinājuma viņu atbrīvoja tikai 3. maijā pret divu Daugavpils iedzīvotāju galvojumu un personisku parakstu, visus pārējos pirms viņa aizturētos – 2. maijā),¹⁵ bet 26. aprīlī – skolotājs L. Sak-Sakovskis Staškevičos (atbrīvots pēc divām dienām). Visu apcietināto dzīvesvietās notika kratīšana, daudzi tika izsaukti uz pratināšanu Politiskās apsardzības Daugavpils rajonā. Pats K. Pruhņiks kategoriski atteicās atzīties "katrā līdzdalībā slepenā poļu skolu organizācijā".¹⁶

Sākotnēji "par slepenu poļu skolu atvēršanu un aģitāciju pret Latviju" Iekšlietu ministrijas Politiskajā apsardzībā izraidīšanai no valsts tika nolemtas kopumā 17 personas,¹⁷ taču pēc tam sarakstā tika veiktas izmaiņas, izslēdzot no tā L. Jakuboviču, pievienojot vēl dažas personas un daļai nozīmējot izraidīšanu tikai no Latgales.

1921. gada 25. maijā Iekšlietu ministrija izdeva rīkojumu Daugavpils policijas prefektam (priekšniekam), saskaņā ar kuru Polijas pilsoņiem – K. Pruhņikam un viņa sievai 14 dienu laikā bija jāatstāj Latvija.¹⁸ 27. maijā tāds pats rīkojums tika dots attiecībā uz F. Pjotrovski, Veroniku Šveikovsku, A. Manuško, Heinrihu Rubļevski, M. Čiževiču un Antonu Lasovski, vēl pēc dažām dienām aizliegts uzturēties Latgalē un Ilūkstes apriņķī “pretvalstiskas organizācijas locekļiem” – J. Daugstei, Juzefam Bariham, Juzefam Stankevičam, V. Kiškim, M. Blaževičai, Staņislavam Višickim, V. Moskaļai, Janam Kiško, Ludvigam Budnackim (Butņickim), L. Sak-Sakovskim, Janam Parfjanovičam, Aleksejam Grebešam un Donātam Sargunam.¹⁹

POLIJAS SŪTNIECĪBAS REAKCIJA

Jau no sākuma lietas risināšanā aktīvi iesaistījās Polijas sūtniecība Rīgā. 29. aprīlī tās pagaidu vadītājs Jans Baļiņskis telegrafēja uz Varšavu par notikumiem Daugavpilī. Viņš ziņoja: “Nekavējoties runāju ar iekšlietu ministru Bergu, protestējot pret poļu skolu skolotāju arestiem.” Tāpat J. Baļiņskis rakstīja, ka ārlietu ministrs Z. Meierovics solījis jautājumu noskaidrot. 30. aprīlī J. Baļiņskis iesniedza notu Ministru prezidentam un ārlietu ministram Z. Meierovicam, protestējot pret K. Pruhņika arestu. Tas tika izdarīts, pat apsteidzot rīkojumu no Varšavas attiecīgai rīcībai, kas pienāca tajā pašā dienā vēlāk. Tajā ārlietu viceministrs Erazms Pilcs (*Piltz*) uzdeva “visenerģiskākajā veidā” protestēt pret Pruhņika un trīs skolotāju apcietināšanu, turklāt uzsverot, ka šāda vietējo varas iestāžu patvaļa, ko pieļauj centrālās varas iestādes, padara neiespējamu “vēlamās atmosfēras izveidi Polijas un Latvijas draudzīgai kopdzīvei”. Bija jāprasa nekavējoties atbrīvots aizturētos un jābrīdina, ka, “tamlīdzīgai rīcībai atkartojoties, Polijas valdība būs spiesta izdarīt attiecīgus secinājumus”.²⁰

Pēc divām dienām – 2. maijā Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta direktors Vilis Šūmanis J. Baļiņskim solīja, ka jautājums tiks atrisināts, taču 3. maijā viņš telefoniski paziņoja, ka lieta jau nonākusi prokuratūrā, līdz ar to ārlietu resors vairs neko nevarot līdzēt, jo “lieta esot nopietna”. Sīkāku informāciju V. Šūmanis nesniedza, solot to tuvākajā laikā izdarīt rakstiskā formā. Tajā pašā dienā J. Baļiņskis ziņoja uz Varšavu, ka K. Pruhņiks jau ilgāku laiku atradies konfliktā ar latviešu iestādēm Daugavpilī, kurām viņš esot kā “sāls aci”, un pat gaidījis arestu. 3. maijā pie Lietuvas sūtņa J. Baļiņskis satikās arī ar iekšlietu ministru Arvedu Bergu, kurš

uzaicināja viņu pie sevis uz tikšanos nākamajā dienā, solot tad visu sīkāk paskaidrot. J. Baļiņskis arī ziņoja, ka Daugavpili “Pruhņika lieta” atstājusi lielu iespaidu un jābaidās, ka “tai būs noteikts iespaids uz poļu–latviešu attiecību pasliktināšanos”.²¹

4. maijā J. Baļiņskis tikās ar iekšlietu ministru A. Bergu, kurš atzina, ka nav atrasti pierādījumi “slepenu poļu organizāciju pastāvēšanai Latgalē”. 6. maijā J. Baļiņskis ziņoja, ka gan ārlietu ministra Z. Meierovica, gan A. Berga solītie rakstiskie skaidrojumi par notikušo sūtniecībā vēl nav saņemti, bet pēdējā sarunā A. Bergs solījis “darīt visu, lai Pruhņiks tiktu izlaists brīvībā” (sarunas laikā tas jau bija noticis. – Ē. J.). Vienlaikus uz J. Baļiņska paziņojumu, ka Pruhņika aresta fakts Varšavā var tikt uztverts kā “Latvijas valdības vēlme uzsākt poļu elementa vajāšanu Latgalē”, ministrs noteiktā formā atbildējis, ka tā tas nav un “visa lieta, visticamāk, ir nesaprašanās no vietējo varas iestāžu puses”. J. Baļiņskis solīja gaidīt Latvijas valdības paskaidrojumu, līdz tā saņemšanai nespert jaunus soļus, piebilstot, ka no arestētajām skolotājām tikai viena bijusi Polijas, bet pārējās ir Latvijas pilsoņes.²²

14. maijā iekšlietu ministrs A. Bergs rakstiski informēja sūtniecību, ka Pruhņika un Jakubovičas lieta nodota “tiesai” (vēlāk poļu puse pārmeta, ka tā izrādījusies nepatiesība), apvainojot K. Pruhņiku “slepenu” poļu skolu atvēršanā un “pretvalstiskā aģitācijā”, turklāt paziņoja, ka goda konsuls – zvērināts advokāts S. Sirevičs Daugavpili izplatot baumas, ka Ilūkstes apriņķis, Daugavpils un Latgales daļa piederēs Polijai (sūtniecība minēto rakstu saņēma 16. maijā).²³

26. maijā J. Baļiņskis ziņoja, ka poļu skolas Latgalē tiek “pakļautas vajāšanām”, bet poļu iedzīvotāji – “terorizēti”. Viņš uzskatīja, ka galvenais šīs “akcijas” iniciators ir Satversmes sapulces deputāts Latgales latvietis Juris Pabērzs, kurš “deg naidā pret poļiem un kurš izvirzījis sev par mērķi iznīdēt poļu iespaidu Latgalē”. Viņa akciju atbalsta arī citi, jo latvieši “pastāvīgi baidoties, ka poļu karaspēks varētu ieņemt Latgali”. J. Baļiņskis apstiprināja, ka Daugavpili un apkārtnē kļīst baumas par gaidāmo poļu uzbrukumu. Viņš rakstīja: “Šīs baumas, ko provokatīvos nolūkos, protams, izplata ebreji un lietuvieši, bet pēc tam atkārtoti paši poļi, izraisa lielu nemieru latviešos un modina neuzticību pret mums, veicina pretpoliskās akcijas attīstību Latgalē. Laikraksts “Latgalīts” pat raksta, ka Polijas valdība izdod miljonus aģitācijai Latgalē. [...] Šīs baumas ir ārkārtīgi kaitīgas gan mums, gan latviešiem. Cenšos visādos veidos tām pretdarboties, viskategoriskākajā veidā noliedzot visādas baumas par šķietamajiem Polijas

valdības nodomiem ieņemt Latgali. Sireviča kungs no savas puses veic analogisku darbību Daugavpilī.”²⁴

Jūnija sākumā, pēc izraidīšanas lēmuma pieņemšanas, uzreiz sekoja kārtējais protests no sūtniecības, kā rezultātā valdība apturēja šī lēmuma realizāciju, 6. jūnijā telegrafējot par to uz Daugavpili.²⁵ Tieši šajā laikā bija paredzēta plaša Polijas saimnieciski politiskas delegācijas ierašanās Latvijā, un 4. jūnijā tā arī ieradās Daugavpilī un pēc tam – Rīgā, taču plānoto 25 cilvēku vietā tajā bija tikai seši. Sagaidīšana bija lēpna, un prese nelielo viesu skaitu gan skaidroja ar valdības krīzi Polijā,²⁶ tomēr jūtams, ka cēloņi tam bija meklējami arī Latvijas un Polijas attiecību sarežģījumos.

7. jūnijā nesen Rīgā iebraukušais Polijas diplomātiskais pārstāvis Vitolds Kameņeckis (*Kamieniecki*) ziņojumā uz Varšavu bija ļoti radikāli noskaņots un rakstīja: “Poļu kultūras tiesību jautājums mums ir tik svarīgs, ka neredzu nekādu iespēju piekāpties. Ievērojot to, ka diplomātiskie līdzekļi var izrādīties nepietiekami, piedāvāju represiju līdzekļus, konkrēti – Latvijas pilsoņu izraidīšanu no valsts un tirdzniecības sakaru pārtraukšanu. Līdz brīdim, kamēr līdz tam nonāks, piedāvāju reģistrēt Latvijas pilsoņus Polijā. Gadījumā, ja arī tas viss nelīdzētu, uzskatu, ka nav jāatkāpjas arī diplomātisko attiecību pārtraukšanas priekšā” (vēl 16. augustā arī J. Baļiņskis ieteica reģistrēt Polijā dzīvojošos latviešus, kuriem tur ir nekustamais īpašums, kas dos iespēju, “turpinoties poļu vajāšanām Latgalē, atbildot uz tām, rīkoties līdzīgi pret latviešiem Polijā”).²⁷ Ārlietu ministrs Jans Dombskis (*Dąbski*) atbildes telegrammā pauda savu atbalstu šai stingrajai nostājai un pilnvaroja V. Kameņeckī oficiāli garantēt lojālu K. Pruhņika attieksmi pret Latvijas valsti, pieprasot nekavējoties atsaukt lēmumu par viņa izraidīšanu, pretējā gadījumā “Polijas valdība būs spiesta spert noteiktus soļus pret Latvijas pilsoņiem Polijā”. Viņš arī piebilda: “Turklāt lūdzu kategoriski paziņot, ka represijas pret poļu iedzīvotājiem ir piespiedušas Polijas valdību pret tās gribu pārskatīt savu līdz šim vislabvēlīgāko attieksmi pret Latviju.”²⁸

1921. gada 16. jūnijā Polijas sūtniecība iesniedza tikko arī par Ministru prezidentu kļuvušajam ārlietu ministram Z. Meierovicam plašu notu, kurā uzskaitīja aprīļa beigās notikušos skolotāju u.c. arestus, kā arī 22. maijā izdarīto pie Višķiem esošās Ābeļmuižas pārvaldnieka Ādolfā Onušķeviča apcietināšanu, kāda pagasta vecākā – Čerņijevska un Daugavpils skolnieka Lapiņska aizturēšanu, Grīvas un paredzamo citu poļu pamatskolu slēgšanu, kā arī jau notikušo Daugavpils notāres L. Jakubovičas kantora slēgšanu. Tāpat

tika minēta Rīgas pašvaldības veiktā audzēkņu tautības kontrole poļu patversmē, konstatējot, ka no tās 90 audzēkņiem tikai 17 ir poļi.²⁹ Sūtņis rakstīja: “Poļu skolu organizācijai draud sabrukums. Poļu tautības iedzīvotāji zaudē nojautu, kas ir likumīgs un atļauts, kas nelikumīgs un aizliegts. Nenoteiktības un terora gars valda zemē.” Viņš skaidroja, ka personiskā sarunā ar viņu ministrs A. Bergs atzinis, ka “izmeklēšana nav pierādījusi slepenu organizāciju pastāvēšanu”, un pieprasīja pierādījumus ministra apvainojumiem goda konsulam S. Sirevičam par baumu izplatīšanu, jo sūtniecība ir atbildīga par šīs amatpersonas darbību. Tāpat sūtniecība prasīja izskaidrot nelegālo skolu jēdzienu, jo saskaņā ar Latvijas likumdošanu katram ir tiesības atvērt privātskolas, informējot par to atbildīgās iestādes, un likumā nav paredzēts laiks, kurā tas jāizdara (tika gan atzīts, ka skolās mācības patiesi sāktas nedaudz agrāk par pieteikuma iesniegšanu). Diplomāts uzsvēra: “Ja Latvijas iestādes, pamatodamās uz dažu formalitāšu neievērošanu, pieteic karu visām poļu skolām Latgalē, tad tas liek domāt, ka meklē tik, kur piekerties, un tas tad varētu nenovēršami radīt politiskus jautājumus.” Tāpat viņš skaidroja, ka bērnu tautību poļu, lietuviešu un baltkrievu gadījumā nav iespējams noteikt pēc uzvārda, to var izdarīt, vienīgi balstoties uz vecāku izteikta viedokļa. Notas nobeigumā tika minēta Polijas valdības lojālā attieksme pret Latviju un Latgales piederības jautājuma izšķiršana par labu Latvijai un prasīts: nekavējoties izbeigt pret poļiem vērstās vajāšanas; atcelt rīkojumus par skolotāju, kultūras un labdarības organizāciju biedru izraidīšanu no Latgales un Latvijas vispār; nodrošināt brīvu attīstību visām poļu skolām, patversmēm un organizācijām.

Savā 14. septembrī parakstītajā plašajā atbildē Z. Meierovics atzīmēja, ka poļu minoritātei likumdošanas ceļā ir nodrošinātas izglītības, kultūras un sabiedriskās darbības iespējas, Izglītības ministrijā strādā Poļu izglītības pārvalde, kuras priekšniekam, kas iecelts pēc Rīgas poļu labdarības biedrības ieteikuma, ir tiesības piedalīties valdības sēdēs un referēt par jautājumiem, kas skar poļu minoritāti, un tekošā gada poļu skolu budžets valdībā apstiprināts iesniegtajos apmēros, nestrīpojot nevienu pieprasīto summu. Tomēr viņš kategoriski noraidīja izteiktos pārmetumus, rakstot: “Lielākā daļa no tiem apvainojumiem neattiecas tieši uz poļu minoritātes juridisko stāvokli, bet darbiem, kuros daži poļu tautības pilsoņi noziegušies, ir vispārīgs politisks raksturs, un līdzekļi, kurus mūsu iestādes izlietojušas šo gadījumu noskaidrošanai vai vajadzības gadījumā šo

personu darbības pārtraukšanai, nav vērsti pret poļu tautības pilsoņiem kā tādiem, bet gan kā pret personām, kuru darbība nepieļaujama un pat valstij kaitīga.” Viņš skaidroja, ka Latgalē ir zināma poļu tautības iedzīvotāju grupa, kas neatbalsta Polijas labvēlīgo attieksmi pret Latviju un izturas pret to naidīgi, izplatot baumas par teritoriju atņemšanu utt.

Tālāk viņš rakstīja: “Novilcinot atvērto skolu pieteikšanu, tie [skolotāji] ir izvairījušies no skolu inspekcijas kontroles. Šādi nerīkojas neviena minoritāte Latvijā, un tas mūsu laikā ir arī pilnīgi nepieļaujams. Pretēji Latvijas Skolu likuma 7. pantam latviešu valoda un elementāras zināšanas iz Latvijas vēstures un ģeogrāfijas netika pasniegtas minētās skolās, kurās mācīja Pruhņika rekomendētās skolotājas. Beidzot šīs skolas tika organizētas apgabalos, kur ir ļoti maz poļu tautības iedzīvotāju. Pirms skolu atvēršanas no Daugavpils atbraukušās skolotājas attīstījušas ļoti dzīvu propaganda starp zemniekiem par labu poļu skolām, kas nekādā ziņā nav pielaižams un tieši aizskar visu to iedzīvotāju tiesības, kuri nav poļi un kuru ir vairākums. Neskatoties uz Latgales privātskolu skolotāju nelikumīgo rīcību, Latvijas valdība ir ar mieru anulēt rīkojumus par šo skolotāju izraidīšanu no Latvijas, izņemot rīkojumu par Pruhņiku, kurš paliks spēkā, jo Pruhņiks, nebūdam Latvijas pilsonis, ir nepienācīgi izlietojis Latvijas viesmīlību, organizēdam veselu tīklu privātskolu netipiskos apgabalos, neievērodams mūsu valsts likumus un mūsu skolu programmu.” Visbeidzot tika paskaidrots, ka Ābeļmuižas pārvaldnieks Ā. Onuškēvičs apcietināts nevis saistībā ar “poļu propagandas dzišanu”, bet sakarā ar “nepieļaujamu propagandu pret agrāro reformu”, par šķietami aizturēto Čerņijevski un Lapiņski iestādēm nekādu ziņu nav, L. Jakubovičas kantoris slēgts nevis saistībā ar darbību poļu organizācijās un skolās, bet par amata pārkāpumiem, savukārt poļu patversme Rīgā slēgta vienīgi dēļ tautības pasākumiem un pārvesto bērnu tautības jautājums izšķirts “saprāšanās ceļā starp Rīgas pilsētu un bērnu aizbildņiem”. Viņš arī atkārtoja bijušā iekšlietu ministra A. Berga teikto, ka izmeklēšana “nav devusi noteiktus pierādījumus par slepenu poļu organizāciju pastāvēšanu Latgalē”. Tāpēc Z. Meierovics izteica “dziļu nožēlošanu par to, ka pilnīgi iekšēja satura jautājumi ir kļuvuši par diplomātisku sarunu priekšmetu, pirms mūsu iestādes bija paguvušas tos pamatīgi pārbaudīt”.

Vienlaikus ar šo paziņojumu valdības laikrakstā un citos preses izdevumos tika publicēts poļu izglītības biedrības “Oświata”

(Izglītība) speciāli poļu presei iesniegtais paziņojums, ka tā uzskata Izglītības ministrijas un Rīgas pilsētas pašvaldības attieksmi pret poļu skolām par “vislielākā mērā apmierinošu”.³⁰ (Būtībā arī šajā gadījumā izpausmi rada nesaskaņas starp Rīgas un Latgales jeb Daugavpils poļu organizācijām un kopienām, kas lielākā vai mazākā mērā bija vērojamas visā starpkaru periodā, it īpaši 20. gadu sākumā.)

Starplaikā attiecības sarežģījās vēl vairāk līdz ar sekojošajiem notikumiem notā minētajā Rīgas poļu patversmē. 8. jūlijā V. Kameņeckis telegrafēja uz Varšavu, ka iepriekšējā dienā varas iestādes “ar spēku, brutālā veidā” paņēmušas 42 bērnus no poļu patversmes un izvietojušas tos latviešu un lietuviešu patversmēs. Pēc sūtniecības protesta un prasības nekavējoties nogādāt bērnus atpakaļ, izsniedzot tiem atļauju izbraukt uz Poliju, kā arī sodīt vainīgos, Z. Meierovics solīja, ka jautājumu izskatīs īpašā Ārlietu un Iekšlietu ministrijas pārstāvju apspriedē.³¹ Tāpat 13. jūlijā Rīgas pilsētas galva Alfreds Andersons pieņēma poļu organizāciju pārstāvjus, pārrunājot ar tiem patversmē notikušo un apsolut “vēlreiz uzdot jauktai komisijai pārbaudīt pārvesto bērnu tautību un pie viņas noteikšanas ņemt vērā vecāku un aizbildņu paziņojumus”.³² Rezultātā tika pieņemts lēmums, ka bērnu tautību nosaka vecāku izvēle, tāpēc augustā daļa bērnu atgriezās poļu patversmē. Tomēr konflikts netika atrisināts, jo 22. augusta oficiālajā atbildē Z. Meierovics atteicās sodīt vainīgos, kā rezultātā 11. septembrī sekoja jauns sūtniecības protests.³³

Turklāt jūlijā Latvijas puse no abu savu kaimiņvalstu konflikta eskalācijā ieinteresētās Lietuvas varas iestādēm saņēma kopijas no kādas “Poļu organizācijas austrumos” dokumentācijas, no kuras izrietēja, ka tā izvērsusi un plāno izvērst savu darbību ne tikai Lietuvā, bet arī Latvijā (propaganda, “posteņu” jeb šūniņu organizēšana Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā, Rīgā, Kurzemē, sakaru dibināšana ar poļiem karadienestā Latvijas armijā utt.).³⁴

VALDĪBAS VEIKTĀ IZMEKLĒŠANA

1921. gada 28. jūnijā Daugavpilī, lai noskaidrotu lietu stāvokli sakarā ar “Polijas priekštāvniecības memorandu”, ieradās “sevišķa starpresoru komisija” (Ārlietu ministriju pārstāvēja Antons Balodis, Iekšlietu – kāds Gulbis, Izglītības – Poļu izglītības nodaļas priekšnieks Juzefs Rončevskis, Tieslietu – Latgales apgabaltiesas prokurora biedrs Osvalds Kesners). Komisija nopratināja virkni amatpersonu (t.sk. pat Zemgales divīzijas komandieri un Daugavpils garnizona

priekšnieku Oskaru Dankeru), sazinājās ar Polijas goda konsulu S. Sireviču, apskatīja K. Pruhņika vadīto poļu vidusskolu, kā arī apmeklēja Krāslavas miestu un Izabelinas pagastu.

Komisija secināja: 1) kļīst baumas par Latgales un Ilūkstes apriņķa drīzu pievienošanu Polijai, ko paveiks Polijas armija, tās galvenokārt izplata Latvijā pārnākušie Žeļigovska armijas karavīri, kā arī “daži šovinisti” (piemēram, Plāteram-Zibergam piederošās muižas pārvaldnieks Ādolfs Oļeškēvičs un muižniece Natālija Tomaševiča), baumu rezultātā krīt Latvijas naudas kurss, taču pateikt, vai baumu izplatīšanā piedalās konsuls S. Sirevičs, “nevar”; 2) nelikumīgi izveidotas poļu skolas patiesi pastāvējušas, atvērtas ar nolūku nostādīt varas iestādes notikuša fakta priekšā, turklāt tajās krievu valoda mācīta kā priekšmets, bet latviešu valoda nav mācīta vispār. Galvenais organizators bijis K. Pruhņiks, kaut arī pats to noliedz; nav atrasta nekāda dokumentācija par šo skolu finansiālās darbības pusi, turklāt Pruhņika vadītajā vidusskolā “nav viselementārākās dokumentācijas”. Nelikumīgi atvērtās skolas nav pārtraukušas darbību pēc varas iestāžu lēmuma, bet to turpinājušas līdz pat skolotāju apcietināšanai. Pie skolotāja Sak-Sakovska atrastas piezīmes, kurās Kurzeme (acīmredzot domāts Ilūkstes apriņķis jeb tā daļa. – *Ē. J.*) un Latgale atzīmētas kā Polijas sastāvdaļa; 3) komisijai nav izdevies konstatēt dokumentālus pierādījumus slepeni poļu organizāciju pastāvēšanai Latgalē; 4) L. Jakubovičas notāra kantoris Daugavpilī slēgts, pamatojoties uz Latgales apgabaltiesas, Tieslietu un Iekšlietu ministriju lēmumu, viņa pati noliedz savu dalību poļu skolotāju kursu organizēšanā un apgalvo, ka Pruhņiku gandrīz nepazīst, taču Pruhņiks saka, ka tieši viņa it kā saņēmusi varas iestāžu atļauju minēto kursu atvēršanai, kā arī organizējusi četrus vakarus Pruhņika vadītās vidusskolas atbalstam; 5) konsula Sireviča naidīgo darbību “nevar pierādīt”, taču Ilūkstes apriņķa priekšnieks liecina, ka viņš ierīkojis Turmantu dzelzceļa stacijā poļu bēgļu pārejas punktu, neinformēdams par to Latvijas iestādes.

Rezultātā komisija ieteica: lietu pret Emīliju Tomaševiču izbeigt pierādījumu trūkuma dēļ; Krievijas pilsonē Anna Manuško izsūtāma no valsts; Peļņiks atceļams no sādžas vecākā amata; Užingoras skolas skolotājs F. Pjetrovskis (nenoskaidrota pilsonība) – Pruhņika “aģents”, saņēmis no tā naudu, atrasta komunistiska literatūra – izraidāms no valsts; Oļeškēviča lieta – nav noskaidrota; Piedrujas skolas skolotāja M. Čiževiča, kura iesniegusi lūgumu piešķirt Latvijas pilsonību, pārceļama uz citu skolu; lieta pret Piedrujā dzīvojošo Lietuvas

pilsoni Rubļevski, kā arī Latvijas pilsoņiem Somu un Borkovsku – izbeidzama; Viļņas guberņai piederīgajam Antonam Lasovskim bijuši sakari ar Savinkova aģentiem, kuriem aizdevis savus dokumentus braucienam uz Liepāju; L. Jakubovičas notāra kantoris Daugavpilī atkal atverams, taču likumā noteiktajā kārtībā.³⁵

Vienlaikus Latvijas Iekšlietu ministrija, ievērojot “vainu mīkstināšanos apstākļus”, atcēla lēmumu par izraidīšanu 12 personām. Vēl nedaudz vēlāk Iekšlietu ministrija, Ārlietu ministrijas spiesta, paziņoja, ka ir “ar mieru mīkstināt komisijas slēdzienu attiecībā uz visām komisijas atzinumā minētajām personām, izņemot Florianu Pjetrovski un Kazimiru Pruhņiku, kuru izraidīšanu no Latvijas ministrija uztur spēkā”,³⁶ pēc tam – arī attiecībā uz Pjetrovski, kā vienīgo izraidāmo atstājot K. Pruhņiku.

REAKCIJA POLIJĀ UN LATVIJAS SŪTNIECĪBAS STĀVOKLIS

Gada pirmajos mēnešos Latvijas sūtniecība Varšavā turpināja pildīt parastos uzdevumus, starp kuriem viens no galvenajiem bija bēgļu un gūstekņu atgriešanās organizēšana no un cauri Polijai.³⁷ Vēl 1921. gada 6. maijā sūtniecība lūdza Polijas Ārlietu ministriju atbalstīt latviešu tautības gūstekņu – bijušo sarkanarmiešu atbrīvošanu un nosūtīšanu uz dzimteni.³⁸ Polijas puse apmierināja sūtniecības lūgumu, Ārlietu ministrijai vienlaikus paužot cerību, ka tas mīkstinās “Pruhņika lietas” norisi Latvijā – un turpmāk vairs šādi gadījumi neatkārtosies.³⁹

Tomēr līdz ar notikumu attīstību Latvijā Polijas presē sākās aktīva pret Latviju vērsta akcija, uz ko atbildēja sūtniecība, skaidrojot Latvijas puses viedokli. Polemikā aktīvi iesaistījās arī muižnieciskā Inflantijas poļu padome, asi un samērā vienpusēji kritizējot sūtniecības paustos argumentus. 10. jūnijā sūtniecība sniedza atbildi Polijas ārlietu ministram uz viņa 1. jūnija notu, kurā bija pārņemtas represijas pret poļiem. Sūtniecība balstījās uz oficiālo savas valsts nostāju un izteica cerību, ka Polijas Ārlietu ministrijas dotās garantijas par K. Pruhņika lojalitāti Latvijai atrisinās situāciju.⁴⁰

13. jūlijā pagaidu pilnvarotajam lietvedim Varšavā Pēterim Oliņam Polijas Ārlietu ministrijā kārtējo reizi, šoreiz izklāstot notiekošo ar Rīgas poļu patversmju bērniem, tika paziņots, ka Polijas puse “mierīgi necietīs šāda veida rīcību”.⁴¹ Drīz pēc tam sūtniecībai tika arī pārņemts, ka Latvijā no darba masveidīgi tiek atlaisti poļu

tautības dzelzceļnieki, tādējādi bez iztikas līdzekļiem atstājot 5000 poļu iedzīvotājus (“Tādu Latvijas valdības soli citādi nevarot apzīmēt kā noliegt tiesības dzīvot”). Sūtniecība par to ziņoja uz Rīgu, un, noskaidrojot apstākļus Dzelzceļu virsvaldē, 26. septembrī tika konstatēts, ka saskaņā ar likumu par civildienestu, sākot ar 1. jūliju, no darba atlaisti 36 Polijas pilsoņi, turpina strādāt – 117 Polijas pilsoņi un vēl 499 poļi – Latvijas pilsoņi.⁴²

1921. gada 1. augustā P. Oliņš rakstīja: “Ja novēro, ko un kā tagad runā par Latviju ne tikai poļu politiskie un sabiedriskie darbinieki, bet arī vienkāršie mirstīgie pilsoņi, un ja atceras, ka vēl tikai pusotra gada atpakaļ pat poļu inteligentu zināšanas politiskajā ģeogrāfijā bija nepietiekošas, lai pārlicinoši pateiktu starpību starp Latviju un Lietuvu (“Łotwa” un “Litwa”), tad var spriest, cik ātri un sekmīgi pēdējos gados ir attīstījusies abu valstu savstarpējā iepazīšanās [...] Neskatoties uz to, Polijā tomēr pastāv sabiedriskas un politiskas grupas, kas nav mums draudzīgas un labvēlīgas. Šeit vispirms jāatzīmē tie Latgales poļi, kuri nevar sagremot nedz mūsu agrāro likumu, kas sajūkami aizskar viņu īpašumu intereses, nedz arī mūsu administratīvo iekārtu, kas paralizē viņu noteicošo iespaidu Latgales sabiedriskā un kulturālā dzīvē. Šie Latgales “zubri” (kā viņus sauca pašu poļu demokrāti) cer vēl šo to glābt ar Varšavas valdības intervenciju. Lai sagatavotu šai valdības akcijai vajadzīgo zemi, tad presē ir parādījušās daudzās “vēstules no poļu Inflantijas un par poļu Inflantiju”, kur tiek atstāstīti visādi brīnumi par to fanātiski-polonofobisko cilvēces sugu, kura saucoties par latviešiem. Bez šiem ieinteresētiem naida kultivētājiem ir vēl daudzi politiķi kā sabiedrībā un Seimā, tā arī Ārlietu ministrijā, kuri nevar apmierināties, ka Latvija nav izrādījusi cerēto pretimnākšanu viņu prasībām: nav piekāpusies Augškurzemes jautājumā; nav izgājuse uz tām konvencijām, par kurām Polija savā laikā gribēja mums pārdot de jure atzīšanu; nav atbalstījusi Polijas aspirācijas uz Lietuvu etc. Kā rakstos, tā arī sarunās šiem ļaudīm vārds “latvietis” ir katrreiz savienots ar epitetu “nepateicīgs” un ar “poļu asinīm, kas Latgalē vēltīgi lijušas nepateicīgo latviešu dēļ”. Šiem pašiem bruņiniekiem arī mūsu biedrošanās ar leišiem liekas ļoti “aizdomīga”, jo no nepateicīgajiem latviešiem visu ko var sagaidīt. Bez tam vēl pie visu šo nepatīkamo attiecību un pārpratumu izcelšanās ļoti bēdīgu lomu spēlē bēdīgi famozā *mentalitaté polonaise*⁴³. Polis ārkārtīgi jūtīgi apsargā savas “svētās neatņemamās tiesības uz nacionālo kultūru” un iedegas neliekuļotās un patiesās dūsmās pret katru, kas tikai grasās mest kādu ēnu uz šīm tiesībām. Bet tajā pašā

laikā priekš citu tautu līdzīgi svētām tiesībām polis izrāda ārkārtīgi maz saprašanas un noziedzīgi maz cienības.” Lai novērstu minēto aprindu iespaidu uz Baltijas valstu savienības izveides plāniem, P. Oliņš ieteica valdībai “laiku pa laikam atļaut sev kādu dekoratīvu žestu, kas lai gaiši apliecinātu mūsu nacionālo toleranci attiecībā uz poļu minoritāti”.⁴⁴

ATRISINĀJUMS

Vēl septembrī Polijas ārlietu ministrs Konstantijs Skirmunts (*Skirmunt*) intervijā Polijas Telegrāfa aģentūrai pārmeta Latvijai poļu minoritātes darbības ierobežošanu, tās skolu un patversmju slēgšanu.⁴⁵ 1921. gada 15. septembrī Ministru prezidents un ārlietu ministrs Z. Meierovics atvadīšanās audiencē pieņēma sūtniecības sekretāru J. Baļiņski, sarunā – saskaņā ar Baļiņska atreferējumu – cenšoties to pārliecināt, ka viedoklim Polijā par viņa – ministra “lietuvisko orientāciju” nav pamata, bet nesenas vizītes mērķis Kauņā bijusi lietuviešu iespaidošana kļūt draudzīgākiem pret Poliju. Vienlaikus Z. Meierovics paziņojis, ka šajā pašā dienā dodas izbraukumā uz Latgali kopā ar izglītības ministru un par galveno savu uzdevumu šajā braucienā uzskata poļu skolu un vispār poļu minoritātes stāvokļa izpēti.⁴⁶ Vēl pēc dažām dienām Z. Meierovics Latvijas Telegrāfa aģentūrai pavēstīja, ka nesaskaņu ar Poliju pamatā ir apstākļi, ka tā nav atzinusi pastāvošo robežu Ilūkstes apriņķa iecirknī, ko Latvija uzskata par negrozāmu. Tas savukārt dod iemeslu “dažiem neatbildīgiem elementiem vest propagandu pret šo apgabalu piederību Latvijai”. Tāpat viņš ļoti stingri uzsvēra, ka poļu minoritātes juridiskais stāvoklis “ir pilnīgi skaidrs” un visu minoritāšu tiesības nosaka Latvijas likumdošana, kura šajā jautājumā ir liberālāka par Tautu Savienības paredzētajām minoritāšu tiesībām. Savukārt izglītības ministrs Aleksandrs Dauge, atbildot uz preses jautājumu, cik pamatoti ir Polijas puses notā ietvertie pārmēti, uzsvēra, ka “vajāšanas politika” pret poļu skolām netiek pieņemta un spertie soļi saistīti ar skolu vadītāju “necienību pret Latvijas likumiem”, bet, “tiklīdz poļu skolu pārziņi apsoliņās stingri ievērot likumību, valdība atkal atļāva slēgtās skolas”.⁴⁷

1921. gada 8. oktobrī Iekšlietu ministrija informēja Daugavpils prefektu, ka rikožums par K. Pruhņika izraidīšanu paliek spēkā, tāpēc viņam nekavējoties – 14 dienu laikā jāatstāj valsts teritorija. Tajā pašā dienā ar rikožumu tika iepazīstināts pats K. Pruhņiks.⁴⁸

Šoreiz rīkojums tika izpildīts. Tādējādi Z. Meierovica atbilde neapmierināja Polijas sūtniecību, un oktobrī sekoja jauna nota Latvijas Ārlietu ministrijai, kurā lielā mērā tika atkārtotas 16. jūnija notas prasības, dēvējot K. Pruhņika izraidīšanu par Polijai nedraudzīgu soli un paužot cerību, ka izraidīšana tiks atcelta, nebūs jaunu represiju un poļu skolām, kultūras organizācijām tiks garantēta brīvas attīstības iespējas. Nobeigumā, atbildot uz Z. Meierovica notā izteikto lūgumu publicēt abu pušu notas Polijas presē, Polijas sūtnis paziņoja, ka viņa valdība iecerējusi publicēt dokumentus par poļu minoritātes stāvokli Latvijā.⁴⁹ 20. oktobrī sūtniecība iesniedza vēl vienu protestu pret Pruhņika izraidīšanu, draudot atcelt maija sākumā piešķirto bezvīzu režīmu, Latvijas pilsoņiem pa dzelzceļu šķērsojot “Polijas koridoru” līnijā Hojņice–Tčeva–Malborka. Kad izraidīšana tomēr notika, Latvijas Ārlietu ministrija tika informēta par bezvīzu režīma atcelšanu, sākot ar 28. novembri, par ko Latvijas puse paziņoja arī savai sūtniecībai Lietuvā.⁵⁰

Rezultātā 1921. gada rudenī attiecības bija ieslīgušas samērā nopietnā krīzē. Un tas atspoguļojās arī Polijas Ārlietu ministrijas jaunajā instrukcijā sūtniecībai Rīgā, kas tika izdota oktobrī un pirmām kārtām atspoguļoja plānus attiecībā uz poļu minoritātes interešu aizsardzību. Tā paredzēja pārvietot poļu iedzīvotāju aizsardzības darbības smagumu tās “legālā pārstāvniecībā” parlamentā, tādējādi liekot uzsvāru uz “prasmīgu piedalīšanos parlamenta vēlēšanās”, kā arī turpmāk balstīties uz Latvijas apņemšanos respektēt minoritāšu tiesības, iestājoties Tautu Savienībā. Pašreizējā brīdī Latvijas puse bija jābrīdina par drīzu vērsanos šajā organizācijā, ja tās politika nemainīsies (1921. gada 20. decembrī sūtniecība Rīgā saņēma rīkojumu sagatavot materiālus iesniegšanai Tautu Savienībā saistībā ar Latvijas zemes reformas “netaisnīgo” norisi attiecībā pret poļu muižniekiem Latgalē).⁵¹ Minētie plāni lielā mērā noteica arī turpmāko Latvijas poļu minoritātes organizatorisko attīstību.

Savukārt Latvijas sūtniecības vadītājs Varšavā P. Oliņš 28. oktobrī ziņoja Z. Meierovicam: “Kaut gan mūsu attiecības palikušas mierīgākas, tomēr agrākās draudzības Ārlietu ministrijā nesajūtu. Ministrijā taista tādas sejas, it kā Latvijai būtu jāizpērk kādi grēki un tamdēļ jādod kādi sevišķi pārliecinoši draudzības pierādījumi. Mans iespaids, ka mūsu “svešām un naidīgām” orientācijām (ar Krieviju, Vāciju [...]) poļi paši maz tic, bet apzinīgi uztur spēkā šīs leģendas kā izdevīgu izkārtņi, lai ar vieglāku sirdsapziņu apstrādātu mūs agrārās lietās un drusciņ vēlāk Augškurzemes jautājumā.

Ir tomēr jāatzīmē, ka šis vēsums ir ieturēts galvenā kārtā oficiālās valdības aprindās, turpretim sabiedrībā un pie politiskām partijām viņu maz sajūt.” P. Oliņš paredzēja, ka “Polija tuvākā nākotnē attiecībā uz mums pieraus stingrāk grožus”, cenšoties izmantot Latvijas iespaidu uz Lietuvu, lai panāktu tās piekrišanu federācijai ar Poliju, sekmīgāk aizstāvētu poļu zemes īpašnieku intereses Latgalē (viņš uzskatīja, ka “skolu jautājums ir blakus lieta, kas jāizmanto tikai kā atvieglināšanas operācija galvenam uzbrukumam, kas jāvērs pret Latvijas agrāro reformu”), mēģinātu atņemt Latvijai strīdīgos Ilūkstes apriņķa sešus pagastus un mēģinātu panākt vienotu diplomātisku akciju pret Padomju Krieviju miera līgumu noteikumu izpildīšanas jautājumā.⁵²

NOBEIGUMS UN SECINĀJUMI

Ievērojot starptautiskās sadarbības nepieciešamību, abas puses 1921. gada nogalē sāka meklēt iespējas noregulēt konfliktu. Novembra nogalē pirms izbraukšanas uz Poliju jaunieceltais Latvijas sūtnis Mārtiņš Nukša intervijā presei par savu galveno mērķi pasludināja Latvijas un Polijas attiecību “izkopšanu un pilnīgāku saskaņošanu”, kā arī atzina, ka tās vienmēr bijušas samērā labas, “ja arī gadījies viens otrs pārejošs svešgadījums vai pārpratums, tad šādiem gadījumiem vienmēr bija vairāk formāls raksturs. Vienas otras personas dēļ vai vienā otrā atsevišķā gadījumā radušās nesaskaņas, bet tās nav grūti nokārtot, un nekādā ziņā viņas nesašķobīs mūsu labo attiecību pamatus ar Poliju.” Decembrī M. Nukšam akreditējoties, saskaņā ar viņa paša teikto, Polijas ārlietu ministrs K. Skirmunts norādījis “uz to lielo darbu, kāds veicams, lai novērstu radušās nesaskaņas un nolīdzinātu abu valstu savstarpējās attiecības”.⁵³

Arī Polijas valdība šajā laikā iecēla jaunu sūtni Rīgā – Vitoldu Jodko-Narkeviču (*Jodko-Narkiewicz*). Decembra sākumā Latvijas presei sniegtajā intervijā, runājot par K. Pruhņika izraidīšanu, viņš uzsvēra, ka “starpgadījums vēl nav nokārtots”.⁵⁴ Tomēr Baltijas savienības izveides nepieciešamība abām pusēm bija svarīgāka, un 1922. gada martā Varšavā Polija, Latvija, Somija un Igaunija parakstīja t.s. Varšavas akorda jeb savstarpējās politiskās sadarbības līgumu (tiesa, tas nekad nestājās spēkā, jo neviena no valstīm to neratificēja, taču tā jau ir atsevišķa darba tēma). Cita starpā līgums paredzēja, ka “valstis, kurās ir mazākumtautības, kuras pieder skaitliski lielākajai tautībai vienā no pārējām valstīm, vienojas garantēt šīm minoritātēm

visas tiesības un brīvības, kuras nodrošina tām nacionālo kultūras organizāciju saglabāšanu un brīvību”, kā arī valstis “apņemas kopīgi un vienīgi ar mierīgiem līdzekļiem risināt visus strīdus un nesaskaņas starp viņu valstīm. Visos lielāku nesaskaņu gadījumos strīdus mierīgam risinājumam tiks nodots ar ieinteresēto valstu piekrišanu speciālām šķirējtiesām vai Starptautiskajam tribunālam saskaņā ar Tautu Savienības paktu.”⁵⁵ Tādējādi šķīta, ka līgums nodrošina arī “Pruhņika lietai” līdzīgu gadījumu risināšanu nākotnē. K. Pruhņika lieta pamazām nogrima aizmirstībā (lai ģimene nezaudētu īpašumus Latvijā, viņš formāli izšķīrās no sievas, kas kopā ar meitu Irēnu palika dzīvot Latvijā, turklāt vēlākajos gados mēdza apciemot abas tām piederošajā īpašumā Kapiņu pagastā,⁵⁶ tātad arī Latvijas vīza viņam netika liegta).

Arī turpmāk laiku pa laikam Polijas sūtniecība Rīgā piedalījās ar poļu minoritāti saistītu sīku lokālu nesaskaņu risināšanā. Piemēram, 1921. gada rudenī viens no “Pruhņika lietā” iesaistītajiem skolotājiem – L. Sak-Sakovskis vēlreiz atvēra Staškeviču sādžā privātu poļu pamatskolu, atkal šķietami neinformējot varas iestādes, par ko decembrī tika sastādīts policijas protokols, turklāt no varas iestāžu puses draudi esot izteikti arī vietējam zemniekam Parafjanovičam (it kā par runāšanu ar bērniem poļu valodā). Un atkal sekoja sūtniecības protests 1922. gada 9. februārī, pārmetot gan kratīšanu, gan apcietināšanu. Izmeklējot lietu, noskaidrojās, ka patiesībā L. Sak-Sakovskis 10. oktobrī iesniedzis lūgumu par skolas reģistrāciju Poļu izglītības pārvaldē, 1. novembrī mācības skolā uzsākuši 16 skolēni, bet 12. novembrī skola reģistrēta arī apriņķa Skolu valdē. Tomēr nebija notikusi ne apcietināšana, ne kratīšana.⁵⁷

Tādējādi “Pruhņika lieta” 1921. gadā bija pirmais, bet ne pēdējais gadījums, kad būtībā iekšēja rakstura problēma ar kādu no nacionālajām minoritātēm pakāpeniski kļuva par starpvalstu attiecību jautājumu, ievērojami tās sarežģījot, taču vienlaikus – skaidri demonstrējot vienu no funkcijām, kādu reģionā jau kopš 20. gadu sākuma ļoti sekmīgi pildīja diplomātiskās pārstāvniecības, – “savu” nacionālo minoritāšu aizstāvēšanu. Savukārt pati minoritāte, īpaši Polijas gadījumā, vienlaikus tika uztverta arī kā zināms instruments savu interešu realizācijai jeb iespaيدا nostiprināšanai konkrētā valstī – šajā gadījumā Latvijā. Pats par sevi diplomātijā tas nav nekas nosodāms un ir arī diezgan pašsaprotams, ja vien viena valsts tādējādi nemēģina pakļaut otru, nevis tuvināt to kopīgu mērķu realizācijai (šajā un Polijas gadījumā starpkaru posmā minētā robeža dažkārt

tika nedaudz pārkāpta, ievērojot šīs valsts politiskajās aprindās tomēr pastāvošo "lielvalsts sindromu").

Praktiski 1921. gadā Polijas izdarītais diplomātiskais spiediens panāca to, ka Latvijas varas iestādes gandrīz pilnībā atkāpās no sākotnēji ieņemtās nostājas, un Pruhņika kā vienīgā izraidīšana bija nepieciešama, lai šo atkāpšanos izdarītu ar godu. Vienlaikus tas bija gadījums, kad politisku iemeslu dēļ no valsts tika izraidīts ne tikai Padomju Krievijas (PSRS; šajā laikā tas notika masveidīgi, un tie pārsvarā bija komunisti), bet citas valsts pilsonis.

Starpkaru posmā vienus no galvenajiem tāda rakstura sarežģījumiem Latvijā veidoja tieši ar poļu minoritātes darbības apstākļiem saistīti jautājumi. Zināmā mērā abu pušu (poļu minoritātes elites un varas iestāžu) rīcības motivāciju Latgalē aplūkojamajā laikā iespējams salīdzināt ar Lietuvā pastāvošo attiecību modeli, tikai mazākā mērogā: viena puse (poļi), apzinoties savu lomu reģiona vēsturē, cenšas to saglabāt (turklāt tas apvienots arī ar tīri patriotisku motivāciju), cita starpā veicinot arī poļu valodas un kultūras pozīciju nostiprināšanos, otra puse (varas iestādes un sabiedrība jeb tās ievērojama daļa), tāpat patriotisku motīvu vadīta, saskata šādā darbībā pretenzijas uz bijušā, tās izpratnē nedabiskā stāvokļa atjaunošanu. Pirmās puses gadījumā ne bez nozīmes bija arī pārlicība par eventuālo Polijas valsts atbalstu sev. Pastāvošajā situācijā, faktiski bez iepriekšējas sadarbības pieredzes starp abām pusēm (vai zemnieku – latviešu un muižnieku – poļu gadījumā ar izteikti negatīvu pieredzi), pārspilējumi (piemēram, centieni saskatīt poļus latviešu un baltkrievu katoļu apdzīvotās vietās, no vienas puses, un katrā nacionālā darbībā saskatīt mēģinājumu apšaubīt Latvijas valsts suverenitāti Latgalē, no otras) bija neizbēgami.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Sīkāk sk.: Ēriks Jekabsons (1996). *Poļi Latvijā*. Rīga: Latvijas ZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 167 lpp.
- ² Sk., piemēram: Ēriks Jekabsons (1995). Viļņas jautājums un Latvija 1920. gada rudenī. No: *Latvija – Polija. Starptautiskas zinātniskas konferences materiāli*. Rīga: Polijas Republikas vēstniecība Latvijā un LU Latvijas vēstures institūts, 63.–88. lpp.
- ³ Sk., piemēram: Ēriks Jekabsons (1995). Latvijas poļi un Latgales poļu muižniecība valsts neatkarības sākumposmā 1918.–1920. g. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 78.–108. lpp.; Ēriks Jekabsons (2001). Latgales poļu muižniecība un Latvijas valsts 1918.–1940. gados. No: *Acta Lat-*

- galica*, 11. sēj. Daugavpils: Latgolas Pētnīcības instituta izdevnīcība, 82.–90. lpp.
- ⁴ Sikāk sk.: Ēriks Jēkabsons (1995). Sešu pagastu un Grīvas pilsētas problēma Latvijas un Polijas attiecībās 20.–30. gados. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 80.–101. lpp.
- ⁵ Sikāk sk.: Ēriks Jēkabsons (2007). *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 244 lpp.
- ⁶ *Archiwum Akt Nowych* (turpmāk: AAN), Kolekcja odpisów dokumentów dotyczących stosunków Polski z Łotwą, Litwą, Estonią i Finlandią (turpmāk: Kod), teczka (turpmāk: t.) 4, karta (turpmāk: k.) 50–51.
- ⁷ AAN, Kod, t. 3, k. 51.
- ⁸ AAN, Attachaty wojskowe Rzeczypospolitej Polskiej akredytowane przy państwach kapitalistycznych, A-II, 67/2.
- ⁹ Sikāk sk.: Ēriks Jēkabsons (1999). Latvijas varas iestāžu darbs Daugavpilī, Daugavpils apriņķī un Grīvā 1920. gadā. No: *Acta Latgalica*, 10. sēj. Daugavpils: Latgolas Pētnīcības instituta izdevnīcība, 94.–95. lpp.
- ¹⁰ Sk.: *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LVVA), 2574 (Ārlietu ministrijas Politiskais departaments)–3–92, 27. lp.; LVVA, 1632 (Izglītības ministrija)–2–538, 30. lp.; E. Szklarska-Lohmanówna (1985). Próchnik Kazimierz. No: *Polski Słownik Biograficzny*, zeszyt 118, t. XXVIII/3. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, s. 556–557. Pēc izraidišanas no Latvijas K. Pruhņiks līdz pensionēšanai 1930. gadā strādāja pr skolu inspektoru Braslavā, pēc tam dzīvoja Varšavā. 1946.–1954. gadā atradās ieslodzījumā komunistu partijas pārvaldītajā un Padomju Savienības kontrolētajā Polijā, miris 1968. gadā Krakovā.
- ¹¹ AAN, Towarzystwo Straży Kresowej, 105 t., k. 1, 14.
- ¹² LVVA, 1632–2–453, 53., 54. lp.
- ¹³ Oriģinālā: “Par skolu uzturatoju asut nezkaidis kungs Pruhņiks, kurs dzeivoj Daugavpilī, kur viņam nav nikaidu īpašumu un montu. Nu kurines tad šis pans naudu jem? Zynoms, nu Polijas. Jovoicoj, del ko ti miljoni teik gryusti uz Latgolū? – Atbilde vinkorša. Lai Latgolā darīt stypru poļu ispaidu, lai pēc dažim godim Latgolū ikarotu Polija. Par šitu seviški pyulejas poļi – muižiniki. Ji zyna, ka Polijā muižiniki leļā gudā un vysa vara tur jim pider. Latvijā to nav. Kad mes radzam tus nuzidzigus milijonus un zynam, nu kurines un del ko ji teik svisti Latgolā, tad mums latvišim vajag byut numudā. Katru nalykumigu poļu skolu josladz citi. Vainigus skolotajus un skolu uzturatojus jonudud tisai. Josaskota pec katra poļa, seviški pec tim, kam ir pana-muižinika smoka, un jozyna, ku ji dora. Par kotru šaubigu suli jopaziņoj policijai un politiskai apsardzibai. Poļu propagandas centrs un pereklis ir Daugavpils. Tur poļu-muižiniku litu perej zvarinots adv. Syrevičs, notare Jakubovič, pans Pruhņiks un cyti pani.”
- ¹⁴ P. Nu ko paperkti Latgolas poļi un jus pikriteji? *Latgalīts*, 07.04.1921., 2. lpp. Sk. arī: Gosts. Porpološanas fabrika. *Latgalīts*, 14.04.1921., 3. lpp.;

- Gosts. Pani poli pi tiesas. *Latgalīts*, 05.05.1921., 3. lpp. Par latviešu preses attieksmi šajā laikā sk. arī: Poļu biedrība Latvijā. *Brīvā Zeme*, 05.04.1921., 3. lpp.
- ¹⁵ Saskaņā ar Latvijas puses avotiem nedaudz atšķiras apcietināšanas datumi: E. Tomašēviča – 23. aprīlis, V. Kiškis – 24. aprīlis, A. Manuško – 25. aprīlis, J. Daugste, K. Pruhņiks, V. Moskaļa – 26. aprīlis. Mežsargs J. Tiško sarakstos nav norādīts. Sk.: *LVVA*, 2574–3–92, 67. lp. Savukārt Polijas puses avotos dažkārt sastopamais visu aizturēto atbrīvošanas datums norādīts 3. maijs.
- ¹⁶ *LVVA*, 2574–3–92, 27.–29. lp.
- ¹⁷ *LVVA*, 2574–3–92, 67. lp.
- ¹⁸ *LVVA*, 2574–3–92, 36., 38. lp.
- ¹⁹ Daugavpils. Atklāta slepena organizācija. *Jaunākās Ziņas*, 26.05.1921., 2. lpp.
- ²⁰ AAN, Kod, t. 4, k. 221–222.
- ²¹ AAN, Kod, t. 3, k. 44–45.
- ²² AAN, Kod, t. 4, k. 42.
- ²³ *LVVA*, 2574–3–92, 42. lp.; Slepēnas poļu skolas Latgalē. *Latvijas Kareivis*, 17.06.1921., 2. lpp.
- ²⁴ AAN, Kod, t. 4, k. 20–21.
- ²⁵ AAN, Kod, t. 4, k. 223 (Pro memoria w sprawie Próchnika).
- ²⁶ Sk.: Daugavpiļš. *Latgalīts*, 15.06.1921., 3. lpp.
- ²⁷ AAN, Kod, t. 4, k. 59.
- ²⁸ AAN, Kod, t. 4, k. 240.
- ²⁹ Šeit sūtniecības notā bija izdarīta atsauce uz Latgales Kristīgo zemnieku savienības laikrakstu “Latgolas Vārds”, kura 1. jūnija numurā patiesi bija ievietots J. K. (iespējams, Jezupa Kindzuļa) raksts “Porpuliošanas nuveržšona”, kurā bija sniegta minētā informācija, skaidrojot notikušo kā sekas nelegālo poļu skolu atklāšanai Latgalē.
- ³⁰ *LVVA*, 2574–3–92, 84.–85., 89.–90. lp.; Par poļu skolām. *Jaunākās Ziņas*, 10.09.1921., 3. lpp. Notas publicētas: *Valdības Vēstnesis*, 01.10.1921., 2.–3. lpp.
- ³¹ AAN, Kod, t. 4, k. 248; Sadursmes poļu patversmēs Rīgā. *Jaunākās Ziņas*, 12.07.1921., 5. lpp.
- ³² Poļu biedrību deputācija pie Pilsētas Galvas. *Latvijas Kareivis*, 14.07.1921., 1. lpp.
- ³³ AAN, Kod, t. 1, k. 160 (Serejski Marian. Stosunki polsko-łotewskie 1919–1925).
- ³⁴ *LVVA*, 3235 (Politiskās policijas pārvalde)–1/12–10, 434. lp.
- ³⁵ *LVVA*, 2574–3–92, 165.–172. lp.
- ³⁶ *LVVA*, 2574–3–92, 109., 100. lp.
- ³⁷ Sīkāk sk.: Ēriks Jekabsons (2008). Latviešu karavīru un bēgļu atgriešanās dzimtenē no Polijas un Lietuvas 1919.–1921. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 96.–116. lpp.; 4, 64.–76. lpp.
- ³⁸ AAN, Kod, t. 4, k. 224.
- ³⁹ AAN, Kod, t. 1, k. 157.

- ⁴⁰ AAN, Kod, t. 1, k. 157.A.
⁴¹ AAN, Kod, t. 4, k. 248.
⁴² LVVA, 2574–3–91, 403. lp.; 4592 (Dzelzceļu virsvalde)–3–102, 233. lp.
⁴³ *Mentalitaté polonaise* (franču val.) – poļu mentalitāte.
⁴⁴ LVVA, 2574–1–69, 5. lp.
⁴⁵ AAN, Kod, t. 1, k. 162.
⁴⁶ AAN, Kod, t. 3, k. 47.
⁴⁷ Par Latvijas – Polijas attiecībām; Pd. Pie izglītības ministra. *Jaunākās Ziņas*, 22.09.1921., 3., 5. lpp.
⁴⁸ LVVA, 2574–3–92, 43. lp.; AAN, Kod, t. 4, k. 223.
⁴⁹ AAN, Kod, t. 1, k. 161.
⁵⁰ AAN, Kod, t. 1, k. 162; LVVA, 2575 (Diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs)–11–60, 77. lp.
⁵¹ AAN, Kod, t. 1, k. 163, 137.
⁵² LVVA, 2574–1–69, 19. lp.
⁵³ Par Latvijas – Polijas attiecībām (Saruna ar sūtni Nukša kgu). *Jaunākās Ziņas*, 23.11.1921., 2. lpp.; M. Nukša. *Jaunākās Ziņas*, 19.12.1921., 4. lpp.
⁵⁴ Saruna ar Polijas sūtni. *Jaunākās Ziņas*, 05.12.1921., 1. lpp.
⁵⁵ Skāk sk.: Ēriks Jēkabsons (sast.) (2009). *Polijas ārējā politika 1918.–1937. gadā: vēstures avotu krājums*. Rīga, 108.–109. lpp. (Vēstures avoti augstskolai, 5. sēj.).
⁵⁶ LVVA, 3235–1/1–299, 112. lp.
⁵⁷ LVVA, 2574–3–92, 126., 138., 144., 147. lp.

THE CONFLICT BETWEEN LATVIA AND POLAND REGARDING THE QUESTION OF POLISH SCHOOLS IN DAUGAVPILS DISTRICT IN 1921: PROCESS AND INTERNATIONAL CONSEQUENCES

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., leading researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia.

Scientific interests: military political history of Latvia and Central and Eastern Europe from the end of the 19th century to 1945.

E-mail: eriks@lu.lv

The article deals with a Latvian-Polish diplomatic conflict in 1921 which was the result of different views on the situation of Polish minority in Latgale and Ilūkste district. The article is based on Latvian and Polish sources, and its aim is to show the development of the relations between both countries in 1921 when the first serious deterioration took place. The reason of the conflict was the issue of Polish minority in Latvia, and it was the first but

not the last deterioration of this character among both countries during the interwar period. The article shows the position of Latvian and Polish states, and the attitude of Polish national elite in Latgale while it was adapting to the new circumstances in the new Latvian State.

Key words: the relations between Latvia and Poland; Latgale; Polish minority; Polish education in Latgale.

Summary

From the very beginning of the existence of the Republic of Latvia Poland played an important role in its foreign policy and to a certain degree also in its domestic policy (in questions concerning the Polish minority in Latvia). Both countries were not only connected by common border but also had comparatively close relations, and Poland was the one among the bigger countries of the region who regarded the independence of Latvia with most benevolence. However, neither political and military union or a complete trust was established between both states, and in the region as a whole. This can be explained by the complicated past of the region which involved mutual disagreements. One of the main reasons for discrepancies in the case of Latvia and Poland was different views about the Polish minority development possibilities in Latvia, and that caused several periods of complications in relations during the interwar period. In 1921, around 50 000 Poles were living in Latvia, the largest part of them – in southern Latvia where their origin could be considered at least partly Latvian because of complications in the 19th century situation. Most of them were peasants; however, in big cities there was a comparatively small but very active group of intelligentsia, namely officials, teachers etc. The aim of this article in the context of Polish minority is to show the relations of both countries in 1921, when the first crisis occurred between them due to the question of this minority. The article is based on the materials of Latvian and Polish archives and other sources.

In the spring of 1921, the Latvian authorities found out that in several places in Latgale, where the ethnical composition was very mixed or disputable, under the leadership of the Polish teacher Kazimierz Próchnik and some others several private Polish schools were opened that had not been registered properly and where the Latvian language was not taught at all. Schools were closed and organizers were charged for breaking the law, and some of them even had to spend several days under arrest. It was followed by an order to expel several persons from the country. The Polish side demanded

cancelling of this order, in further development of events there were involved governments, Legations and also societies. Relations between both countries were in serious crisis; however, as a result of pressure from the side of Poland Latvia decided to cancel the expulsion order regarding all involved persons except one – Kazimierz Próchnik.

In 1921, “The Próchnik affair” was the first but not the last case where a domestic problem with one of the national minorities (Poles) became a challenge in international relations. It also demonstrated the presence of one of the functions successfully used by diplomatic representations already from the beginning of the 1920s, namely to protect their “own” national minority in the country of accreditation. The minority in its turn (particularly in the case of Poland) was perceived as a certain tool which helped to achieve their own political goals in an other country. It was a normal diplomatic practice if only one country was trying to find ways of making common policy with another country and not to subject it. During the interwar period in this case and in the relations with Poland altogether the mentioned limit was rarely trespassed because of the existing syndrome of “super power” in the political circles of this country. In 1921, the diplomatic pressure of Poland practically achieved the situation where Latvia made concessions almost in all points and the expulsion of Kazimierz Próchnik was the only issue that was simply done to withdraw with honour.

During those events, it was possible to compare the motivation of both sides (the elite of Polish minority in Latgale and the Latvian authorities) with the model existing in Lithuania, only in a smaller degree: one side (Poles), who were fully aware of their own position and influence on the region’s history, tried to retain it (which could be and very likely was connected with patriotic slogans and feelings) by strengthening the positions of the Polish language and culture. The other side (the Latvian authorities and society or at least considerable part of it), also for patriotic reasons, looked upon these activities as attempts to preserve or reestablish previous, from its point of view, unfair order. In actual situation, without experience of previous cooperation among both sides (or strictly negative experience in the case of peasants – Latvians, and landowners – Poles), exaggerations were inevitable (for example, when one side tried to find Poles in the areas inhabited by Latvians or Belarusians only because they were Catholics or the other side endeavored to see the attempts to question the sovereignty of Latvia in every national activity in Latgale).